

ULUSLARARASI SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ THE JOURNAL OF INTERNATIONAL SOCIAL RESEARCH

Cilt: 12 Sayı: 68 Yıl: 2019
www.sosyalarastirmalar.com
Issn: 1307-9581

Volume: 12 Issue: 68 Year: 2019
www.sosyalarastirmalar.com
Issn: 1307-9581

Doi Number:
<http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2019.3860>

KANT VE WITTGENSTEİN'DA DİL, MANTIK VE BİLİMSEL BİLGİ ÜZERİNDEN FELSEFEYE ÇİZİLEN SINIR

THE LINE DRAWN AT PHILOSOPHY BASED ON LANGUAGE, LOGIC AND SCIENTIFIC KNOWLEDGE IN KANT AND WITTGENSTEIN

Vedat ÇELEBİ*

Öz

Kant'ın, bilgi kuramından hareketle ortaya koyduğu metafiziğin bilimsel bilgi olarak mümkün olamayacağı yönündeki düşüncesi benzer şekilde Analitik felsefenin en önemli temsilcilerinden olan Wittgenstein'da da görülmektedir. Hem metafiziğe olan tutumları hem de mantık ve bilgi kuramları çerçevesinde dil ve felsefeye çizdikleri sınır bakımından bu iki filozof arasında ortak noktalar söz konusudur. Kant, kendi felsefesine epistemolojik anlamda saf aklın yetilerini eleştirerek bilimsel bilgi olarak nitelediği sentetik apriori yargılara ulaşma amacı üzerinden sınır çizerken Wittgenstein, düşünceyi temsil eden dilin eleştirisini yaparak doğa bilimsel önermeler ile felsefesine sınır çizmektedir. Dolayısıyla, Kant'ın temel felsefesini ortaya koyduğu *Saf Aklın Eleştirisi* adlı eserinin Wittgenstein'in ilk dönem eseri olan *Tractatus* üzerinde etkileri olduğunu söylemek mümkündür. Bu doğrultuda makalenin amacı; bu iki eserden hareketle, Kant ve Wittgenstein'in Tanrı, metafizik ve mantık hakkındaki düşüncelerini felsefeye çizdikleri sınır bağlamında karşılaştırmaktır.

Anahtar Kelimeler: Kant, Wittgenstein, Epistemoloji, Dil, Mantık, Bilimsel bilgi, Sınır, Metafizik, Tanrı.

Abstract

Kant's notion, argued with reference to epistemology, that metaphysics is not possible as scientific knowledge can similarly be seen in Wittgenstein who is one of the most important representatives of analytic philosophy. In terms of both their attitudes towards metaphysics and the line they draw at language and philosophy within the framework of logic and epistemologies, there are commonalities between these two philosophers. While Kant draws a line at his philosophy through the aim of reaching the synthetic apriori judgments which he defines as scientific knowledge by criticizing the abilities of pure reason in epistemological sense, Wittgenstein draws a line at his philosophy with natural scientific propositions by criticizing the language representing thought. Therefore, it is possible to say that Kant's work named *The Critique of Pure Reason*, in which he laid out his basic philosophy, had an impact on Wittgenstein's first period work, *Tractatus*. The aim of this article is to compare Kant and Wittgenstein's ideas about God, metaphysics and logic in the context of the line they draw at philosophy by means of these two works.

Keywords: Kant, Wittgenstein, Epistemology, Language, Reason, Scientific knowledge, Line, Metaphysics, God.

* Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, celebivedat@gmail.com.

Giriş

Kant, aklın kritiğinin yapılması ve sınırlanması gerektiği düşüncesindedir. Epistemoloji ve mantık hakkındaki çalışmalar arasında Kant'ın temel eserlerinden biri olan *Saf Aklın Eleştirisi* önemli bir yere sahiptir. Kant, *Saf Aklın Eleştirisi* adlı eserinde bilginin kaynağı, sınırları ve metafiziğin imkânı üzerinde durmuştur. Bu eserinde, insan aklının ilkeleri hakkında bir bilgi elde etmeye ve böylece aklın kullanılabileceği alanın sınırlarını çizmeye çalışmıştır. Kant'ın, tecrübenin sınırları içinde insan bilgisinin sınırlarını belirleme çabası ve insan zihninin tecrübenin ötesindeki nihai gerçeklik alanına nüfuz etmede ki yetersizliğini gösterme çabası felsefesinin temelini oluşturur.

Kant, *Saf Aklın Eleştirisi*'nin Transandantal Estetik bölümünde zaman ve mekân içi fenomenlerin bilimi olan fiziği, Transandantal Analitik bölümünde matematiği, Transandantal Diyalektik bölümünde de metafiziği ele alır. Kant, *Saf Aklın Eleştirisi*'nin Transandantal Diyalektik bölümünde metafizik idelere ilişkin yargıların sentetik apriori biçiminde olup olmadığını göstermeye çalışır. Çünkü saf aklın ortaya koyduğu bilgilerin bilimsel olması, bu bilgileri dile getiren yargıların sentetik apriori olmasına bağlıdır. Eğer metafizik alanda da matematik ve fizik alanında olduğu gibi sentetik apriori yargıların varlığı gösterilebilirse ancak o zaman bu bilgilerin bilimselliğinden söz edilebilir.

Her iki filozofun da ortak sayılabilecek en önemli noktası metafiziğe karşı tutumları olmuştur. Kant, metafiziği nedensellik ilkesinden kopuk olması ve metafiziğin ayaklarının yere basmaması gerekçesiyle eleştirmiştir. Kant, tıpkı Wittgenstein'in dile çizdiği sınır gibi, insan aklına bir sınır çizer. Wittgenstein'in Kant'a benzer bir şekilde düşünülebilir olan ve düşünülemeyen arasında yaptığı ayrım Kant'ın numen ve fenomen arasındaki ayrımını hatırlatmaktadır.

Her iki filozofa göre de felsefe, dış dünya ve onun nesnelereyle ilgili değil, daha çok deneyimleme biçimimizle ilgilidir. Wittgenstein, *Tractatus* eserindeki temel amacını "düşünceye bir sınır çizmek, ya da daha ziyade düşünmeye değil, düşüncelerin dile getirilişine sınır çizmek" şeklinde ifade eder. Ona göre, bir şeyin dile getirilebilmesi için önermenin olgu durumlarına indirgenebilir olması gerekir. Olgu bağlamlarını yansıtmayan önermeler bir şey dile getirmez çünkü dilin sınırlarını aşar. Dilin sınırlarını aşan dünyanın yani olgu durumlarının toplamının da sınırlarını aşar. Yapılması gereken düşünülebilir alanı sınırlandırarak, düşünülemez alana da bir sınır çizmektir. Wittgenstein, *Tractatus* adlı eserinde dilin sınırlarını belirlemek amacıyla, Kant'ın Transandantal felsefesine benzer bir şekilde mantık üzerinden de olsa transandantal bir tavır sergilemiştir. Dolayısıyla, iki filozofun felsefesinde karşımıza çıkan sınır çizme girişimi, transandantal bir tavır, transandantal bir bakış açısını gerektirmektedir.

1. Kant ve Wittgenstein'in Epistemolojisinde Mantık ve Sınır Düşüncesi

Kant'a göre, bilginin, deney ve akıl olmak üzere iki kaynağı vardır. Kant, bu düşüncesini "Görüsüz kavramlar boş, kavramsız görüşler kördür" (Kant, 1993, 66) sözüyle ifade eder. Burada görüsüz kavramlar boştur ya da anlamsızdır vurgusu özellikle de metafizik alana ilişkin yargılar için geçerlidir. Deneyden gelen veriler zaman ve mekân formlarından geçerek zihne gelir ve burada kategoriler tarafından işlenerek bilgi oluşur. Kant'a göre, ister apriori ister aposteriori olsun bilgiden söz etmek için dilsel yapıyı içeren yargılara ihtiyaç vardır. Apriori sentetik yargıların zemini de deneyim değil dildir çünkü saf duyum hiçbir zaman bilgi değildir.

Kant'ın aklın teorik kullanımında amaçladığı bilgi, fenomenler alanına ait olduğundan fenomenlere ilişkin bilgiyle yetinmek gerekmektedir (Kant, 1995a, 65). Fenomen alanın dışında deneyi aşarak bilgi üretme çabaları söz konusu olduğunda akıl çelişkilerden kurtulamaz (Kant, 1995a, 105). Fenomen alanın dışında kalan metafizik yargıların güvenilir bilgi olması içinde sentetik apriori yargılara ulaşılması gerekir. Kant'ın felsefesinde metafizik ve numen alanında duyu verileri geçerli olmadığı için akıl bu alanı bilemez ve çelişkilere düşer. Dolayısıyla Kant'a göre, bilgi teorik akılda mümkündür ve bilginin alanı fenomen alandır. Metafizik olan kendinde şey, yani numen alanda ise duyu verileri ve kategoriler işlevini yitirir.

Kant, epistemolojide nesneyi merkeze alan bilgi anlayışı yerine özneyi ve öznenin bilme yetilerini merkeze alan bir anlayış getirir. Bu noktada, yaptığı değişimi de Kopernik devrimi benzetmesi ile açıklar. Kant, *Saf Aklın Eleştirisi*'nin ön sözünde Kopernik devrimini şu şekilde ifade eder. "Bugüne dek tüm bilginin kendini nesnelere uydurması gerektiği varsayılmıştır; ama onlara ilişkin herhangi bir şeyi kavramlar yoluyla apriori saptama ve bu yolla bilginizi genişletme girişimleri bu varsayım altında boşta çıkmıştır. Öyleyse, bir kez de nesnelere kendilerini bilginimize uydurmaları gerektiği varsayımı altında metafiziğin görevinde daha iyi sonuç alıp alamayacağımızı sınavabiliriz" (Kant, 1993, 25). Kant'ın *Kopernik Devriminin* en temel niteliği bilginin oluşumunda nesnenin değil de özneye ait olan uzay ve mekân apriori görüş formları ve anlama yetisine ait olan kategorilerin belirleyici olmasıdır. Dolayısıyla, Kant ile birlikte

dikkatler varlıktan çok bilgiye, bilginin olanağına çevrilmiş ve varlığın ancak bilen varlığın bilme koşullarına göre bilinebileceği üzerine odaklanılmıştır.

Kant, akıldan hareket ederek fenomenler dünyası hakkında neyi bilebileceğimizin sınırlarını araştırmıştır. Aslında Kant'ın fenomen alana ilişkin bilgiden ziyade bu alana ait bilgimizi mümkün kılan apriori koşulları araştırdığını söyleyebiliriz. Wittgenstein ise, dilden hareket ederek "olgu" dünyasına ilişkin neyi söyleyebileceğimizin sınırlarını araştırmıştır (Darıcı, 2019, 59). Pears'a göre, Wittgenstein'in bu eserdeki amacı, düşünmenin yapısını ve sınırlarını anlamak, yöntemi ise dilin yapısını ve sınırlarını araştırmaktır (Pears, 1985, 12). Bu doğrultuda, *Tractatus*'un konu edindiği sorun ile Kant'ın *Saf Aklın Eleştirisi*'nde ele aldığı sorun ve eleştiri düşüncesi benzerlik göstermektedir.

Hem Wittgenstein'in *Tractatus* adlı eserindeki felsefesinin amacı hem de Kant'ın *Saf Aklın Eleştirisi*'ndeki amacı epistemolojik olarak bilgiye bir sınır çizme olarak ifade edilebilir. Kant, düşünceye sentetik apriori yargılar üzerinden sınır çizerken; Wittgenstein, Kant'ın düşünce alanında tartıştığı sorunları dil vasıtasıyla ele alarak sınırı dil üzerinden çizer ve olgusal dayanağa sahip bir ifade alanı oluşturur (Utku, 2005, 100).

Kant'ın düşüncenin mantığına uyguladığı eleştiri, dili etkilerken, Wittgenstein'in dilin yapısına uyguladığı sınır, düşünceyi etkilemektedir. Wittgenstein'da dile çizilen sınır, düşünceyi de etkilediğinden düşünce, dile çizilen sınırın bir sonucu olarak karşımıza çıkar. Kant'ın da bilme yetisi üzerine getirdiği eleştiri aynı zamanda düşünme üzerine bir düşünmedir. Başka bir deyişle, nasıl düşündüğümüzün yapısının ortaya konmasıdır (Aslan, 2018, 86). Kant, nesnel bilginin mümkün olabilmesi için kavram ve olgunun uygunluğunu zorunlu bir koşul olarak görmektedir. Aynı şekilde, Wittgenstein'da bu mümkünlüğü dil ve olguların birlikteliğinde görür. Hem Kant hem Wittgenstein'da, bilgi temsil üzerinden inşa edilir. Bu temsil de nihai olarak her iki filozof ta da dil üzerinden gerçekleştirilir. Dilde temsil düşüncesi kendini Kant'ta sentetik apriori yargılarda, Wittgenstein'da ise, resim kuramında gösterir.

Kant'ta "Transandantal Felsefe" ve Wittgenstein'da "Mantıksal Biçim" her iki filozof adına yöntem olarak gösterilebilir (Aslan, 2018, 86). Kant'ın Transandantal felsefesi; duyarlılığın apriori görü formları olan zaman ve mekânı ele aldığı transandantal estetik, evrensel bir nitelik taşıyan kategorileri ele aldığı transandantal analitik ve son olarak da saf aklın doğası gereği ürettiği metafizik ideleri konu edinen transandantal diyalektik olmak üzere üç ayrı başlıktan oluşur. Burada üçüncü başlık olan Transandantal Diyalektik'in amacı, metafizikteki diyalektik yanılsamaları ortaya çıkarmak, bunları düzeltmek ve bu yanılsamalara yol açan meşru akli ilkeleri kendi alanlarına ve işlevlerine oturtmaktır (Wood, 2009, 65-66).

Kant, Transandantal felsefesinde fenomen alana ilişkin bilgiyi mümkün kılan evrensel ve zorunlu olan apriori koşulları inceler. Kant'ın, eleştirel felsefesinin bir öğreti olmaktan ziyade bir bilim olduğunu ve amacının da sentetik apriori yargılara ulaşmak olduğunu ifade edebiliriz. Wittgenstein ise, felsefenin görevinin felsefe önermeleri üretmek olmadığını, aksine var olan felsefe önermelerinin anlamının mantıksal ve dilsel çözümleme ile açığa çıkarılması olduğunu düşünür.

Wittgenstein'a göre, düşüncelerin dile getirilmesi noktasında a priori sınırlar vardır. İlk temel sınır da mantıktır (Greisch, 1999, 27-28). Wittgenstein'a göre, dilin dünya üzerine konuşmasını olanaklı kılan mantıksal yapı üzerine, dilin kendisi aracılığıyla konuşmak olanaksızdır. Mantık, bu anlamda hakkında konuşulanları belirleyen ancak kendisi hakkında konuşulamayandır. Transandantal bir felsefe de tam olarak budur, dolayısıyla dünya üzerine konuşmayı olanaklı kılan zeminin ne olduğunu söyleyen bir felsefe, transandantal bir felsefedir" (Özkan, 2016, 136). Bu noktada Wittgenstein, dil ve dünyanın ortak bir yapısı olarak gördüğü mantıksal yapı üzerinden hareket eder.

Wittgenstein'in *Tractatus*'u, saf bir mantıksal formelliğin, yani önermeler hesabına dayanan bir mantığın felsefi ifadesidir (Panova, 2006, 10). Bu doğrultuda Kant ise, transandantal önermeleri kullanarak kendi transandantal felsefesini inşa etmiştir. Kant'ın *Saf Aklın Eleştirisi*'nde bilginin mantıksal imkânı üzerine olan şartlar "transandantal tamalgı" tarafından belirlenirken, Wittgenstein'in *Tractatus*'un da bu şartlar dilsel sembolizm tarafından belirlenmektedir. Dolayısıyla, Kant'ta ki, "Nesnelere nasıl temsil ediyoruz?" sorusu, Wittgenstein'da "Gerçekliği nasıl temsil ediyoruz?" sorusuna dönüşmüştür. Daha da önemlisi, buradaki temsil Wittgenstein'da Kant'ta olduğu gibi zihinsel değil bir mantık-dil ilişkisidir (Özkan, 2016, 138).

Bilginin nihai amacı, gerçekliğin doğru bir kavrayışına ulaşmaktır ve bu amaca ulaşmanın yolu, bilginin temel bir niteliği olan doğruluk değerini saptamaktır. Bu noktada, doğruluğun ölçütü önermenin zihinde hiçbir kuşku uyandırmamasıdır. Doğruluğun ölçütündeki apaçıklığı sağlayan içerik dil ile dünya arasındaki ilişkidir. Bu apaçıklık ilişkisi ise, dilsel öğelerin bir karşılaştırılması sonucunda ortaya çıkacaktır. Bu karşılaştırma, doğruluk ve yanlışlığı ayırt edecek aynı zamanda doğruluğun değerinde taşıdığı anlamı da görünür kılacaktır. Bu noktada, Wittgenstein şöyle diyor, "Bir önerme ancak gerçekliğin bir tasarımı olduğunda, doğru ya da yanlış olabilir" (Wittgenstein, 2013, 55). Wittgenstein'da dünya, şeylerin değil de

şeylerin birbiriyle bağıntısında oluşan olguların toplamı olduğu için bilginin olanaklı bir olgu bağlamında dile getirilmesi gerekir. Ancak bu olgu bağlamını temsil eden bir önerme söz konusu olduğunda düşünceden, anlamlılıktan ve doğru ya da yanlışlıktan söz edebiliriz.

Wittgenstein'a göre, olgu bağlamlarının olanakları nesnelere dünyadaki öteki nesnelere girebilecekleri olanaklı ilişki yollarını ve bu ilişkilerdeki konumlarını tasarlayabilmemizi sağlayan bir düşünüm uzamı açar. Çünkü nesnenin varolma tarzları nesnenin doğasında önceden potansiyel olarak özsel bir şekilde kapsanmıştır. Bu durumda, bir nesneyi bilmek, onun içinde yer alabileceği olanaklı olgu bağlamlarını da bilmektir. Çünkü "nesnelere, olguların bütün durumlarının olanağını içerirler" (Wittgenstein, 2013, 18). "Bir nesnenin olgu bağlamlarında yer almasının olanağı, bir nesnenin biçimidir" (Wittgenstein, 2013, 18).

Wittgenstein, önermeyi gerçekliğin bir resmi olarak tanımlarken aynı zamanda önerme, düşünceyi de dile getiren dilsel bir birim olarak karşımıza çıkar. Düşünce, duyuşsal algılanabilir olarak önermede dile gelir (Wittgenstein, 2013, 27). Bu durumda, Wittgenstein için önerme ile düşünce birdir ve düşünce kendini önermede dile getirmektedir (Wittgenstein, 2013, 45). Bir düşüncenin dile gelmesi olan önerme de bir olgu bağlamının betimlenmesidir. Öyleyse, Wittgenstein açısından bir önerme bir olgu durumunun betimlenmesi, bir başka deyişle onun resminin çıkarılmasıdır. Bir önermenin anlamı kendisine bakılarak ortaya konabilir, ne var ki bu, onun doğru olup olmadığına karar vermek için yeterli değildir (Wittgenstein, 2013, 51). Resmin doğru mu yoksa yanlış mı olduğunu bilmek için onun gerçeklikle karşılaştırılması gerekir. Çünkü bir önermenin doğruluğu, onun anlamı ile gösterdiği şeyin birbiriyle örtüşmesine bağlıdır. Wittgenstein'a göre, önermenin anlamı ve gösterdiği şey olgu durumundan başka bir şey değildir.

Ona göre, dünya mantıksal bir yapıdadır. Bu mantıksal yapı, dil için de geçerli olduğundan, dil dünyayı anlamamızı sağlar. Dil, realitenin bir resmidir ve bu bağlamda dil, dünyanın temsilidir. Dünya bize dilin içinden verilir, dilin sınırları dünyanın sınırlarını belirler (Özkan, 2016, 134). Düşünülebilir olanın sınırı, olguların sınırı; olguların sınırı, dünyanın sınırı; bu da ancak bilgimizin sınırınıdır. "Bir olgu bağlamının düşünülebilir olması demek onun bir tasarımı kurabiliriz demektir" (Wittgenstein, 2013, 27). Wittgenstein, dilin dünyanın bir aynası olduğu iddiasının temel eksenini oluşturduğu bir resim teorisi geliştirir. Bu teoride, dil ve dünya ortak bir mantıksal biçimi paylaşan paralel yapılar olarak sergilenirken; dünyanın yapısı, dilin mantıksal yapısında yansır (Utku, 2014, 26).

Wittgenstein'ın *Tractatus*'da ki amacı, düşünceye bir sınır çizmektir ya da daha çok düşünceye değil de düşüncelerin dile getirilmesine sınır çizmektir. Böylelikle yalnız dilin için de bir sınır çizebilir ve sınırın diğer yanında kalan şey ancak anlam dışı olacaktır (Utku, 2014, 19). Kant'ın aksine Wittgenstein düşünceye yine düşünce aracılığıyla sınır çekilemeyeceğini düşünmektedir. Ona göre, düşünmenin kendi kendisini nesne edinerek kendi ötesine, yani düşünülemez olanın alanına geçmeye çalışması düşünülemez olanı düşünmeye çalışmaktır. Düşünme, kendi sınırları ve işleyişi içinde kaldığı sürece, neyi düşünemeyeceğini düşünemez. Çünkü bu düşünülemez olanı düşünmek olacaktır (Şen, 2004, 2).

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Wittgenstein'a göre, dilin ve dünyanın yapısı mantıksal bir yapıda olduğu için dil, dünya hakkında anlamlı düşünce üretebilir ve bunu ifade edebilir. Burada ortak zemini kuran mantığın belirleyici olduğunu ve sınırı belirlediğini belirtmek gerekir. Wittgenstein, bir yerde mantık dünyayı doldurur derken, başka bir yerde "Mantık aşkındır" der. Bunda da bir çelişki yoktur. Mantık, dilin dünyayı bir yansıtma biçimi olduğu için elbette bu yansıtma dünyanın içinde olmayacaktır; tersine dünyaya aşkın olacaktır (Soykan, 2006, 30-31). Mantıksız olan hiçbir şeyi düşünemeyiz, çünkü o zaman mantıksız düşünmemiz gerekirdi. "Mantık ile çelişen bir şeyi dilde ortaya koymak, yapılamayacak bir şeydir, tıpkı, geometride uzam yasalarıyla çelişen bir şekli yerleriyle ortaya koymak; ya da, var olmayan bir noktanın yerlerini vermek gibi" (Wittgenstein, 2013, 27-29).

Wittgenstein'da mantık, bir şeyi dile getirmeyen ama bir şeyin dile getirilmesine izin veren veya vermeyen bir sınır olarak kendini gösterir. Mantık, dilin dünyayı yansıtma biçiminin bir apriori ögesi olarak neyin varolup olmadığını söyleyemez nasıl olduğunu söyler. Mantık hiçbir şey söylemez, hiç bir şeyi temsil etmez ama dünyanın mantığı olan o temsil edilemeyi gösterir. Mantık dünyayı doldurur, dünyanın sınırları onun da sınırlarıdır. Hem dünyanın hem de dilin yapısı mantıksaldır. Dilin dünya hakkında anlamlı konuşması bu ortak zeminden ileri gelir. Mantıksal bir biçime sahip olan her şey resimdir. Resimsel biçim mantıksal biçimdir. Resim ve onun resmettiği şey arasındaki benzerlik görsel değil biçimsel ya da mantıksaldır.

Mantıksal önermeler, dilin mantıksal özelliklerini gösterirler, bunun sonucu olarak da dünyanın özelliklerini gösterirler ama bir şey söylemezler. Bu özellikleri görmek için bu önermelerin incelenmesi yeterlidir. Wittgenstein'a göre doğruluk, bir önermenin temel özelliğidir. Buna karşılık bize bir şey söyleyen temel önermelerde, yalnızca o önermenin irdelenmesiyle neyin doğru olduğu saptanamaz. Bu önermelerin

söyledikleri şey yanında gösterdikleri bir şey de vardır; çünkü önermenin bir anlamı varsa, bu önerme dünyanın bir özelliğini yansıtıyor demektir (Tepe, 2016, 68).

Mantıksal önermeler ne doğru, ne yanlıştır, onların doğruluğu bir totolojidir. Mantığın tüm önermeleri genelleştirilmiş totolojilerdir, tüm genelleştirilmiş totolojiler de mantığın önermeleridir. Bunun dışında mantık önermesi yoktur. "Bir simgenin önceden verilmiş bir kuralda totolojik olması mantıksal doğruluğu gösterir" (Tepe, 2016, 68). Mantığın önermeleri her zaman doğru olan ya da her zaman yanlış olan önermelerdir. Mantığın her zaman doğru olan önermeleri totolojik önermelerdir. Her zaman yanlış olan önermeler ise çelişik önermelerdir. Mantığın önermelerinin anlamları olmadıkları gibi referansları da yoktur. Mantığın önermeleri olgusal içerikten yoksun olduğu için anlamsızdır ancak saçma değildir.

Mantıksal önermelerin bu özelliğine karşılık temel önermeler doğru ya da yanlış olurlar. Doğruluk ve yanlışlık bu önermelerin rastlantısal özelliklerinden biri de değildir. Tam tersine bir önerme için anlamlı olmak, doğru ya da yanlış olmak demektir. Doğruluk ve yanlışlık bu bağlantıda varlık kazanır. Doğruluk, dil ve dünya arasındaki uygunluk ilişkisi olarak anlaşılır. Bu ise, geleneksel uygunluk kuramıdır. Doğruluk, bir ifadenin hakkında olduğu şeye uygunluğudur. Bir ifade, dile getirdiği durumu olduğu gibi veriyorsa doğru demektir (Tepe, 2016, 69).

Metafiziksel önermeler ise, doğru ya da yanlış olamayan anlamsız önermelerdir. Sonuç olarak temel önerme biçimi resmettiği ya da betimlediği gerçekliğe göre doğru ya da yanlış olabilirken; mantığın önermeleri her zaman doğru ya da her zaman yanlış olan önermelerdir. Metafizik önermeler ise doğru ya da yanlış olamayan anlamsız önermelerdir (Utku, 2014, 196). Bu aşamada metafizik, temel önerme ve mantık önermeleri arasındaki ayrımı ortaya koyduktan sonra Kant ve Wittgenstein'in felsefelerinde metafizik ve Tanrı'nın yerinin ne olduğu problemine değinebiliriz.

2. Kant ve Wittgenstein'in Felsefesinde Metafizik, Tanrı ve Sınır Düşüncesi

Kant'ın bilgi görüşünde, aposteriori yargıların değil de apriori yargıların merkezde olması onun sentetik aposteriori yargıların evrensel ve zorunlu olmadığını düşünmesinden kaynaklanmaktadır. Kant bu düşüncesini, beni dogmatik uykumdan uyandıran filozof dediği amprist filozof D. Hume'un çağrışım mekanizmalarını merkeze alan bilgi görüşünden etkilenerek ortaya koymuştur. İzlenim ve deneyimi, idelerin temeline yerleştiren Hume, aposteriori bir tavırla doğada geçerli olan nedensellik ilkesini kesin bir şekilde açıklamanın mümkün olmadığını göstermiş ve bunu alışkanlık olarak nitelemişti. Bu düşünceden etkilenen Kant ise, kesin ve bilimsel bilgi arayışındaki yöntemini apriori bir tavır ile "nedensellik" kavramını anlama yetisindeki kategorilere yerleştirerek ortaya koymuştur.

Kant, apriori ilkelere dayanan felsefeye "saf felsefe" adını verir. Saf felsefe biçimsel olduğunda mantık, anlama yetisinin nesnelere konu edindiğinde ise metafizik adını alır (Kant, 1995b, 3). Metafizik, deneyin ötesinde kalan bilgi olmak zorundadır. O halde, ne asıl fiziğin kaynağını oluşturan dış deney ne de deneysel psikolojinin esasını oluşturan iç deney, metafizik bilginin temelini oluşturabilir. Demek ki o, apriori bilgi veya saf anlama yetisi ve saf akıl bilgisidir. Kant'a göre metafizik, "baştan sona yalıtılmış kurgul bir us bilimi olarak", deneyimden kaynaklı bilgiyi aşar ve bunu da sadece kavramlara başvurarak yapar (Kant, 1995a, 13-14).

O halde metafizik, kavramlara bağlı sentetik apriori bilgilerin bilimidir. Bu doğrultuda Kant'a göre, metafiziğin imkânının bağlı olduğu saf aklın temel sorusu, "sentetik apriori yargıların nasıl mümkün?" (Wood, 2009, 51) olacağı şeklindeki sorudur. Bu soru çerçevesinde Kant'ın amacı metafiziği bir bilim olarak inşa etmektir. Bunu gerçekleşmesinin yolu da "sentetik apriori" yargılara ulaşmaktan geçmektedir. Bu amacını Kant, saf aklın yetileri üzerinden değil de ahlak alanında Pratik akıl üzerinden gerçekleştirecektir. Burada belirtmek gerekir ki Kant'a göre, "Tanrı vardır", "Ruh ölümsüzdür", "İnsan özgürdür" yargıları saf aklın ürettiği metafizik ideler ve antinomilerdir. Saf aklın, kendi doğası gereği kendi sınırını aşarak zorunlu olarak ürettiği bu ideler bilimsel ve nesnel bir geçerliliğe dayanmaz. Böylece, Kant açısından zorunlu ve sorunlu bir alan olarak ortaya çıkan metafiziğin bilim yapan saf akıl üzerinden sentetik apriori yargılar ile ortaya konulması pratik akıl ya da ahlak alanının dışında mümkün olmamaktadır. Dolayısıyla da Kant, "ne Tanrı'yı, ne de ruhu reddetmiş oluyor onlara bambaşka bir işlev, pratik ahlaki bir işlev" (Deleuze, 2000, 50-51) vermiş oluyor.

Wittgenstein ise, Kant'ın hem fenomen alanda hem de metafizik alanda ulaşmak istediği amacın aksine sentetik apriori yargıları bilimsel yargıların bir koşulu olarak görmez. Wittgenstein açısından anlamlı önermeler doğrulanabilir önermeler olduğundan, bu önermeler olsa olsa sentetik aposteriori önermeler olmalıdır. Çünkü sentetik aposteriori önermeler olguları resmeden önermelerdir. Wittgenstein, buradan şeylerin apriori bir düzeninin olmadığını, dolayısıyla da dünyaya ilişkin apriori önermelerin olmadığı sonucuna varır (Cengiz, 2016, 137). Ona göre, apriori doğru olan bir tasarım yoktur (Wittgenstein, 2013, 27).

Bu doğrultuda Wittgenstein'da, Kant'ta olduğu gibi metafizik bilgi, bilimsel bilgi ve sentetik apriori önermeler arasında bir gereklilik ilişkisi söz konusu değildir.

Kant, metafizik sorgulamalar söz konusu olduğunda aklın karşı karşıya kaldığı çelişkileri aşmak ve insanın metafiziğe duyduğu "yatkinliği" aydınlatmak için aklın kendi kaynaklarına başvurur. Akla yapılan bu başvuru, "metafiziği uğraşmaya değer bulan herkesin, çalışmalarına ara vermesini ve her şeyden önce acaba Metafizik gibi bir şey hiç olanaklı mıdır?" sorusunu kendine sormasını şart koşar (Kant, 1995a, 3). Dünyada her zaman belli bir metafizik olmuştur ve hiç kuşkusuz her zaman olacaktır; ama onunla birlikte bir de "Saf Aklın" diyalektiği bulunacaktır, bu onun doğası gereğidir. Çünkü saf akıl istese de metafizik hakkında düşünmemelik edemez. "Metafizik, hiç kuşku yok ki insani kavrayış türleri arasında en zorudur; öyle ki, o asla tek bir biçimde konumlanamaz" (Cassirer, 2007, 82). Metafizik, sonu gelmez çekişmelerin kavga alanı olarak adlandırılır (Kant, 1993, 17). Bu noktada, felsefenin görevi de yanılığın kaynağını saptayarak metafiziği tüm zararlı etkilerden korumak olacaktır (Kant, 1995a, 29).

Saf akıl, tüm deneyimin sınırlarını aşma yönündeki hırslı girişimlerinin hepsinde başarısız olsa da pratik akıl ve ahlak alanı bakımından bir imkân söz konusudur. Kant, şöyle diyor, "Tanrı ve öte dünya inancı ahlaki duygularıyla öyle iç içe geçmiştir ki, ahlaki duygularını kaybetme tehlikesi çok az olduğu gibi, Tanrı ve öte dünya inancının benden alınabileceğinden korkmam için de çok az sebep vardır" (Kuehn, 2011, 246). Kant'a göre, aklın dışındaki şeylerin varlığını en azından farz etmek zorundayız. Bunlardan biri tasarlayan Tanrı'nın varlığıdır, çünkü "akıl sahibi bir yaratıcının var olduğunu farz etmezsek, tasarım ve düzene anlaşılır bir zemin atfetmek açık saçmalıklara düşmeden mümkün olmaz" (Kuehn, 2011, 259).

Wittgenstein, *Tractatus* adlı eserinde metafizik alana ilişkin problemi işaret etme ya da gösterme argümanı üzerinden ortaya koyar. Wittgenstein, metafiziği dilin sınırlarının dışında bulunan "söylenemez" ama "gösterilebilir" olan bir alana yerleştirir. Wittgenstein, mantık uzayının sınırları dışında kalan dolayısıyla da dile getirilemeyen alanların varlığını inkâr etmek yerine, onları "söylenemeyen" alan olarak muhafaza eder. Wittgenstein böylece, dile çizdiği sınır çerçevesinde mantık uzayını metafizik alandan ayırarak sadece metafizik olanın gösterilmesiyle kalmaz aynı zamanda doğa bilimlerine ait önermelerin de nereye kadar söz söyleyebileceklerinin sınırını da belirlemiş olur. Burada Wittgenstein'in amaçladığı şey, doğa bilimlerinin kullandığı dilin olanaklarını açığa çıkarmak ve sınırlarını belirlemektir (Darıcı, 2019, 58).

Wittgenstein'a göre, söylenebilir olan, yalnızca doğa bilimlerinin önermeleridir. "Felsefe, doğa biliminin tartışmalı alanını sınırlayarak düşünülebilir olanı sınırlandırmalıdır böylelikle de, düşünülemez olanı. Böylece, söylenebilir olan açıkça ortaya konularak söylenemez olan gösterilecektir" (Wittgenstein, 2013, 61). Ona göre, her şey dile getirilemez; söylenemeyen şeyler de vardır. "Dile getirilemeyen kendisini gösterir, gizemli olandır o" (Wittgenstein, 2013, 171). Bu gösterilebilir ve aşkın olan şeylerden birisi de "mantıktır ve o da aşkındır" (Wittgenstein, 2013, 153). Mantığın sınırları, dünyanın da sınırlarıdır. Eğer, bu ikisinin sınırları örtüşmeseydi, o zaman birinden biri diğerinden daha küçük olacaktı. Örneğin, mantık dünyadan büyük olsaydı, mantığın dünyanın içinde uygulanmasıyla dünyanın dışına çıkılacaktı. O zaman da dünyanın dışı bize kendisini açmış olurdu ve bu da saçma olurdu. Öte yandan, mantık dünyadan küçük olduğunda ise biz, mantığın kaplamadığı dünyanın geri kalanında hiçbir mantık uygulaması yapamazdık (Soykan, 2001, 178-179). Örneğin, aşkınsal olan etik, mantıksal bir önerme ile dile gelmez (Wittgenstein, 2013, 167). Bu yüzden, bu türden aşkın şeyler adına yargıda bulunmak tamamen saçmadır veya anlamsızdır. Dolayısıyla, "Sınırın ötesinde kalan da, düpedüz saçma olacaktır" (Wittgenstein, 2013, 11). Burada, Wittgenstein'in dünya ve mantık üzerinden dile bir sınır çizme girişiminin temelinde anlamlı söylemi anlamsız söylemden ayırt etme isteği yatmaktadır.

Wittgenstein, gerek metafizik hakkında gerekse felsefenin işlevi hakkında sınır çizme işini *Tractatus*'da açık bir şekilde ortaya koymuştur. Wittgenstein, *Tractatus* adlı eserinde metafizik hakkında mantık temelli bir dil üzerinden konuşmanın neden mümkün olmadığını göstermektedir. Bunu dile getirilebilir olan ve dile getirilemez olan ayrımı üzerinden yapar. Wittgenstein, *Tractatus*'un ön sözünde şöyle diyor, "Kitap, böylece düşünceye bir sınır çizmek istiyor ya da daha çok düşünceye değil de, düşüncelerin dile getirilişine" (Wittgenstein, 2013, 11). Wittgenstein'a göre sınır, düşüncelere değil sadece düşüncelerin dile getirilişinedir (Wittgenstein, 2013, 23). Wittgenstein'in amacı, dilin yapısı ve sınırlarını ortaya koyarak dil vasıtasıyla neyin söylenebilir ve neyin söylenemez olduğunu ortaya koymaktır. Wittgenstein'a göre, söylenebilir ve düşünülebilir olan ortaya konulduğunda dolaylı bir şekilde düşünülemez ve söylenemez olan da ortaya konulmuş olacaktır. Ona göre, "Söylenebilir olan ne varsa, açıkça söylenmeli üzerine konuşulamayan hakkında da susulmalıdır" (Wittgenstein, 2013, 173). Bu durumda metafizik alanın ontolojik varlığı değil, metafizik alana ilişkin bilginin mantık temelli bir dil ile nesnel olarak dile getirilme imkânı reddedilmiş olmaktadır.

Hem Kant hem de Wittgenstein açısından nesnel geçerliliği olan tek bilginin bilimsel bilgi olduğu düşünüldüğünde, buradan çıkarılacak sonuç etik ve estetik yargıların bilimsel söylemin dışında kalacağıdır. “Dünyanın içinde her şey nasılsa öyledir, her şey nasıl olup bitiyorsa öyle olup biter; içinde hiçbir değer yoktur” (Wittgenstein, 2013, 167). Çünkü etik ve estetik yargılar olgulara ilişkin değil, olguların değerine ilişkin yargılardır.

Wittgenstein’a göre, etik ve estetik önermeler “bir dile sığmayan; yani dünyamızın ve dilimizin sınırlarını gösterir” (Darıcı, 2019, 68). Bunun doğal bir sonucu olarak da değerlerle ilgili olan etik, estetik, din ve hayat sorunları hakkında hiçbir şey söylenemez (Grayling, 1988, 44). Wittgenstein’da bir şeyin dile getirilebilmesi için önermenin şey durumlarına, olgu durumlarına indirgenebilmesi gerekir. Ahlak, estetik ve metafiziksel önermelerin olgu durumlarına indirgenmesi mümkün değildir. Dil, olgusal olmayan fenomenlerin mantıksal bir resmini oluşturamayacağı için değerler alanı mantıksal dil aracılığıyla nesnel olarak ortaya konamaz. Dolayısıyla ahlak, estetik ve metafizik kendileri dile getirilemeyip kendini gösterenlerdir.

Tanrı, metafizik özne, etik-estetik ve mantığın başlıca ortak yönü, onların dünyanın sınırında ya da dışında olmasıdır. İlk üçünün de ortak yönü onların dile gelmeyeşleridir. Sonuncusu olan mantık ise, kendisi bir şeyi dile getirmeyen ama bir şeyin dile getirilmesine izin veren veya vermeyen şeydir. Wittgenstein’a göre, bir şeyin dile getirilemeyen şey olması, onun ne olduğunun değil, fakat nasıl olduğunun söylenememesidir. Ona göre, Tanrı’nın dile getirilememesi onun nasıl olduğunun söylenememesi demektir; onun ne olduğunun, yani var olduğunun söylenmesi değil. Bu durum, metafizik özne, etik-estetik için de söz konusudur (Soykan, 2011, 177).

Wittgenstein’a göre “Tanrı, kendisini dünyanın içerisinde açığa vurmaz” (Wittgenstein, 2013, 171). “Onun anlamı bu dünyanın dışında yatsa gerekir” (Wittgenstein, 2013, 167). Wittgenstein için metafizik alan ve Tanrı kendini zaman ve mekân içinde, başka bir ifadeyle, fiziksel gerçekliği olan ve olguların toplamı olan bu dünyada göstermez. Metafiziksel olanı, hem zamanın ve mekânın dışında hem de kategoriler ve dilsel ifadelerle sınırlanmış dilin ve düşüncenin dışında aramak gerekir (Darıcı, 2019, 71-72). Demek ki Tanrı dünyanın dışındadır, tıpkı mantık gibi. Ona göre Tanrı, dünyanın içinde olsaydı “O zaman Tanrı dünyanın içindeki şeylerden herhangi biri olurdu” (Soykan, 2006, 31-32).

Soykan’a göre Wittgenstein, dünyadaki olayları nasılsa öyle olarak görmek ve onlara hiçbir değer sıra düzeni yüklemeksizin onları bilmek uğruna, bu kesinliği bozabilecek her şeyi, en başta da Tanrı’yı dünyanın dışına çıkarmıştır. Wittgenstein, hiçbir zaman “Tanrı yok, Ahlâk yok” dememiştir. Hatta o, ahlâkın da mantığın da dünyanın bir koşulu olduğunu söyler. Soykan’a göre Wittgenstein, ahlâkı, estetiği, değeri, dünyanın anlamını ve Tanrı’yı dünyanın dışına çıkarmakla, onlara karşı öne sürülecek itirazları ortadan kaldırmak ve onların varlığını güvenceye almak istemiştir (Soykan, 2006, 33-35).

Bu düşüncelerden hareketle, Wittgenstein açısından Tanrı merkezli bir ahlak öğretisinin mümkün olmadığını söyleyebiliriz. Benzer şekilde, Kant’ın da teoloji merkezli bir ahlak yerine pratik akla dayanan özne merkezli bir ahlak anlayışı getirdiğini söyleyebiliriz. Bu noktada da Kant, rasyonel teolojiyi yadsımakla birlikte pratik alanda ahlaki bir teolojinin kurulabileceğini düşünmüştür. Ona göre, istencin ahlaki yasa ile uyumlu olması bilimsel olarak kanıtlanamayan özgürlük, ölümsüzlük ve Tanrı’nın varlığının zorunlu bir postulat olarak kabul edilmesini gerektirir (Cassirer, 2007, 351-352). Dolayısıyla, Kant ve Wittgenstein da Tanrı’nın, bilimsel bilginin sınırlarının dışında kalmış olması teolojik bir ahlaki olanaksız kılmaktadır. Burada Kant ve Wittgenstein’ın ahlaka ve teolojiye çizdikleri sınırlar arasındaki fark Wittgenstein, etiği ve dolayısıyla teolojik ahlaki yadsıyıp yerine olumlu bir ahlak öğretisi ortaya koymamasına karşılık Kant’ın böyle bir öğretiyi ortaya koymasındadır (Cassirer, 2007, 352).

Kant’a göre, saf aklın ruh, evren ve Tanrı olmak üzere üç temel idesi vardır ve bu üç akıl idesine uygun olarak da başlıca üç skolastik metafizik yapılmıştır (Heimsoeth, 1986, 186). Kant, *Saf Aklın Eleştirisi*’nin Transandantal Diyalektik bölümünde metafizik idelerden biri olan Tanrı’nın varlığı konusunda geleneksel felsefede oluşturulan kozmolojik ve ontolojik kanıtların bilimsellik değeri taşımadığını göstermektedir. Kant’a göre, Tanrı idesi kaynağını, aklın varlık yapısında bulduğundan insan aklının zorunlu bir idesidir; ama insan, deneyim alanını aşan bu ide hakkında, bir obje karşısında olduğu gibi, bilgi sahibi olamaz (Heimsoeth, 1986, 121).

Kant, söz konusu eserinin “Saf Aklın Antinomisi” başlığı adı altında evrene ilişkin antinomilerden bahseder. Bu antinomilerden birisi de Tanrı hakkındadır. Tanrı hakkındaki tez, “Evrende mutlak zorunlu bir varlık vardır.” Antitez ise, “ Ne evrende ne de evrenin dışında, onun sebebi olan zorunlu hiçbir varlık yoktur” (Kant, 1993, 407). Kant’a göre, bilim yapan saf akıl söz konusu olduğunda bahsedilen tez ya da antitezden herhangi birinin diğerinden daha fazla temellendirilebildiğini söylemek mümkün değildir. Ona göre, felsefe tarihinde de her iki tezi de filozofların ayrı ayrı temellendirdiğini görmekteyiz. Dolayısıyla,

felsefe tarihi açısından bahsedilen tez ya da antitezden birinin diğerinden daha fazla temellendirildiğini ya da kanıtlandığını söylemek mümkün değildir.

Kant'ın, Tanrı'yı kanıtlama girişimleri, kanıtlaması gereken şeyi kanıtlaması da doğayı düzenli ya da yaratılmış bir bütün olarak anlamamıza katkı sağlar (Kuehn, 2011, 245). Burada Tanrı'nın gerekliliği kendini şu şekilde gösterir. "Şeylerin ilk nedenleri üzerine, özellikle de dünyada fiilen varolan amaçların düzeni üzerine yargıda bulunmak istiyorsak", Tanrı'nın varlığını varsaymalıyız (Kuehn, 2011, 307). Tanrı'nın varlığının kanıtlanması noktasında Kant, "Kişinin Tanrı'nın varlığına kendini ikna etmesi muhakkak gereklidir ama Tanrı'nın varlığını kanıtlamak o kadar gerekli değildir" der (Kuehn, 2011, 125). Ona göre, "Tanrı'nın varlığını kabul etmek zorundayız, ama bunu ispatlamamız mümkün değildir." Kant, varlığın gerçek bir yüklem olmadığını, bu yüzden de Tanrı'nın varlığını, varlığın kusursuzluğunu taşıdığı fikrine dayandırarak kanıtlama girişimlerinin başarısızlığa mahkûm olduğunu öne sürer (Kuehn, 2011, 244).

Kant'ın Tanrı kanıtlamalarına karşı yaptığı eleştiri, aynı zamanda, saf aklın spekülatif ilkelerine dayanarak yapılan bütün teolojilerin de eleştirisidir. Kant burada, sadece tanrı kanıtlamalarının yetersizliğini göstermekle kalmıyor; her şeyin temeli olan bir varlığın varlık niteliklerini tanımlamaya ve bilmeye insan aklının yeterli olmadığını da gösteriyor (Heimsoeth, 1986, 121). Tanrı, ruh ve evren gibi varlıklar hakkında "ne saf görülerle ne de saf anlama yetisi kavramlarıyla belirli hiçbir şey bilemeyiz" (Kant, 1995a, 67). Anlama yetisinin kategorilerine uymayan bir şey insan zihni tarafından bilinip kavranamaz (Kant, 1995a, 52). Bu durumda da, metafizik ve daha özelden de Tanrı kavramının numen alana dâhil olması nedeniyle aklın mevcut ilkeleriyle bilinebilmesi imkânının söz konusu olmadığını bunların ancak pratik aklın söz konusu olduğu ahlak alanında geçerli olduğunu söyleyebiliriz.

Kant, metafiziğin amacını, "ona ait meşru alanı belirleyerek ve akla dayanarak iyice düşünülmüş bir zemin üzerine oturtmak ve onu tesadüfi ve elyordamıyla yürütülen bir çalışma olmaktan çıkarıp, sahici bir bilime dönüştürmek" (Wood, 2009, 48). şeklinde ifade eder. Kant'a göre, metafiziğin bir bilim olmasına olanak yoktur; ama metafizik, doğal bir yetenek olarak, temelini, insanın akıl sahibi bir varlık olmasında bulur. Aklın doğal bir yatkınlığı olarak metafizik gerçektir, ama kendi başına kaldığında diyalektik ve aldatıcıdır (Kant, 1995a, 120).

Kant'a göre Tanrı, teorik akıl tarafından ne gösterilebilir, ne de yadsınabilir olsa da; aklın pratik alandaki kullanımı ve pratik aklın insan hayatını salt akıl yasalarına göre düzenlemesinde açık bir kapı söz konusudur (Heimsoeth, 1986, 122). Bu yüzden Kant, *Saf Aklın Eleştirisi*'nin ikinci yayınının ön sözünde "inanca yer açabilmek için bilgiyi sınırlamak zorunda kaldım" der (Kant, 1993, 29). Kant, Tanrı'nın varlığına giden yolun salt düşünceden ya da bilgiden değil, ahlaktan geçmesi gerektiğini öne sürmüştür. Tanrı'nın varlığı, saf pratik aklın zorunlu bir postulatıdır. Kant'a göre, ahlaklılık ile mutluluğun zorunlu birlikteliğini içeren en yüksek iyiye ulaşılmasını sağlayacak olan varlık Tanrı'dır. Dolayısıyla Kant, Tanrı'yı ahlaklılığın bir gereği olarak kabul etmektedir.

Wittgenstein'da ise, Tanrı, ahlak, din ve ruh gibi alanlar mantık temelli dil söz konusu olduğunda sessiz kalınması gereken alanlardır. Bu alan, Kant için fenomen alanını aşan rasyonel teoloji ya da teolojik anlamdaki metafizik alandır. Kant'ta saf akıl söz konusu olduğunda çelişkili bir şekilde zorunlu olarak üretilen Tanrı, ruh gibi ideler Wittgenstein'da dile getirilemediği halde varlığını çürütmenin de mümkün olmadığı bir alan olarak karşımıza çıkar (Wittgenstein, 1997, 95). Wittgenstein'da bunlar, kendileriyle ilgili olarak mantıksal düzlemde hiçbir şeyin söylenemeyeceği ve dolayısıyla da sessiz kalınması gereken konulardır. Wittgenstein, Ludwig von Ficker'e yazdığı mektupta *Tractatus* adlı eserini "ahlaki" bir amaçla yazdığını açıklar ve bu amacın da ahlaka "adeta içinden" bir sınır çizmek olduğunu ekler (Greisch, 1999, 38-39).

Wittgenstein din, etik ve estetik söylemi olgusal söylemin dışına yerleştirerek, bunların olgusal söylemin dışında ki bağımsızlıklarını korumaya çalışır (Çakmak, 2013, 146). Wittgenstein, etik ve estetik alana ilişkin hakikatleri söylemin bir parçası haline getirmeksizin, söylemin içinde tutar. Böylece etik, estetik ve din, Wittgenstein'ın sisteminde önemli bir yere sahip olur, ama dile getirilemez bir alan olarak kalırlar. Wittgenstein etik, estetik ve dini, olgu söyleminin sınırdış parçası haline getirirken, onları Viyana Çevresi filozoflarının yaptığı gibi, dışlamaz, aksine, koruma altına alır. Etik, estetik ve din hakkında "susmak gerektiği" sonucu, onların olgusal bir anlam taşımadıkları, dünyada temellenmedikleri anlamına gelir. Bu üç temel insansal alanı dilin, yani olgu dünyasının alanı dışına çıkarmak, bunlar hakkında "susmak gerektiği" sonucuna varmak, bu alanları anlaşılabilir olarak mahkûm etmek değildir. Tam aksine, onların evrenin yapısından farklı bir yapıya sahip olduklarını göstererek, bu insansal olguları anlamak yönünde bir adım atmaktır (Ketenci, 2006, 93). Böylece, Wittgenstein'ın, Kant'ın *Saf Aklın Eleştirisi*'nde yaptığına benzer şekilde aklın sınırlarını epistemolojik bir kaygıyla araştırarak, etik bir son noktaya ulaştığını söylemek mümkün olmaktadır.

Sonuç

Wittgenstein'in, dile getirilebilir olanın sınırının belirlenmesi suretiyle dolaylı olarak dile getirilemez olanın sınırının da belirleneceği düşüncesinde Kant'tan etkilendiğini söyleyebiliriz. Bu noktada Kant'ta, saf akıldan hareketle düşünceye bir sınır çizilirken, Wittgenstein'da dünya, mantık ve bilim üzerinden dile bir sınır çizilmektedir. Wittgenstein'in amacı, dile getirilebilir olanı açıkça ortaya koymak suretiyle dile getirilemez olanı göstermektir. Ona göre, dile getirilebilir olanlar yalnızca olgulardır, eğer bir olgu yoksa ona ilişkin anlamlı önerme de yoktur. Söylenen her şey, mantıksal yapıyı temsil eden dil aracılığıyla dile getirildiğinden; dilin, dünyanın ve mantığın ötesinde kalan hakkında da bir şey söylemek mümkün olmayacaktır. Bu doğrultuda, hem Wittgenstein da olduğu gibi şeylerin ya da nesnelere yapısının dile getirilmesine ilişkin bir metafizik hem de Kant'ta olduğu gibi evren ezeldir, Tanrı vardır, ruh ölümsüzdür biçimindeki antinomi içeren önermeleri dile getiren tözsel ve teolojik bir metafizik de mümkün değildir. Dolayısıyla, her iki filozofta da etik, Tanrı ve tözsel ya da teoloji merkezli metafizik alan, mantık ve bilimsel bilgi temelli bir dil ile nesnel olarak ifade edilebilir alanın dışında kalmaktadır.

Kant'a göre, felsefedeki sorunların çözümü metafiziğin doğa bilimlerindeki gibi bir kesinliğe sahip olduğunun gösterilmesinden geçmektedir. Bunun için yapılması gereken şey de metafizik alanda da sentetik apriori yargıların mümkün olduğunun gösterilmesidir. Bu noktada Wittgenstein, Kant'tan farklı bir tavır sergileyerek hem fenomen alanda hem de metafizik alanda sentetik apriori önermelerin olanaklı olmadığını düşünür. Wittgenstein'a göre, apriori doğru bir tasarım olmadığı için anlamlı önermelerin sentetik apriori olması mümkün değildir. Eğer dünyanın bir tözü olmasaydı ve apriori doğru tasarımlar söz konusu olsaydı o zaman bir önermenin anlamı başka bir önermenin anlamına bağımlı olurdu. Bu değerlendirmeler doğrultusunda iki filozof arasındaki temel farklardan biri, Kant'ın metafiziğin bilimsel bir bilgi olarak imkânı için zorunlu olarak gördüğü sentetik apriori yargıları Wittgenstein'in kabul etmemesidir. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki Kant, Tanrı, özgürlük ve ölümsüzlük gibi ideler söz konusu olduğunda bilim yapan saf akıl açısından amaç olan sentetik apriori yargıların mümkün olmadığını düşünse de bunun aklın pratik kullanımında gerçekleşeceğini savunur.

Sonuç olarak ifade etmek gerekir ki, Wittgenstein'a göre, felsefede ki sorunlar dilin yanlış kullanımından kaynaklanmaktadır. Dilin doğru kullanılması ise; dilin, dünya ve mantık gibi sınırlarının olduğunun ve bu sınırların aşılmaması gerektiğinin fark edilmesiyle mümkün olmaktadır. Dolayısıyla, dilin doğru kullanılması felsefedeki metafizik, etik ve estetik gibi birçok alana sınır çizerek bu alanlara ilişkin sorunların sınırın dışında kalması sebebiyle gerçekte sorun olmadığını gösterecektir. Wittgenstein, *Tractatus*'un sonunda felsefenin doğru yönteminin doğa bilimlerinin önermeleri dışında hiçbir şey söylememek veya söylemeye çalıştığımızda ise, bu önermelerin bir göndergesinin olmadığını göstermek olduğunu belirtir. Kant'ın "Algısız kavramlar boş, kavramsız algılar kördür" sözünün ilk bölümünün yansımalarını, Wittgenstein'in felsefesinde "dünya olguların toplamıdır", "dil sınırdır dünyanın da sınırdır" ve "hakkında konuşulamayanlar konusunda susmalı" önermelerinde dolaylı olarak görmek mümkündür. Ancak Wittgenstein'a göre, *Tractatus*'un bu ve benzeri önermeleri, gerçeği görmek için üzerine çıkılan ve işi bittikten sonra da bir kenara atılan merdiven gibidir. Kant ise, Wittgenstein'dan farklı olarak algısız kavramlar boş nitelemesiyle kastettiği metafiziği yadsımak yerine bunu ahlak alanında pratik akıl üzerinden temellendirecektir. Bu durum Kant'ta ki, saf aklın diyalektiğinde zorunlu olarak ortaya çıkan antinomilerin pratik akıl üzerinden antinomi olmaktan çıkarılması ile *Pratik Aklın Eleştirisi* adlı eserinde bir çözüme kavuşacaktır.

KAYNAKÇA

- Aslan, Mustafa (2018). *Kant ve Wittgenstein Felsefelerinde Sınır Çizme Sorunu*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi.
- Alper, Darıcı (2019). *Tractatus*'da Bilime Sınır Çizme Olarak Bilmece ve Farklı Dil Bağlılarına Kapı Açmanın İmkânı Olarak Mistik Olan. *FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)*, Bahar, sayı, 27, s. 57- 75.
- Cassier, Ernst (2007). *Kant'ın Yaşamı ve Öğretisi*. Çev. Doğan Özlem, İstanbul: İnkılâp Yayınları.
- Christopher, Coope (2002). *Wittgenstein'in Bilgi Kuramı*. Çev. Sevinç Altınçekiç, *Cogito Dergisi*, Güz, Sayı,33, s. 132-154.
- Cengiz, Çakmak (2013). Wittgenstein'da Dil ve Felsefe İlişkisi. *Felsefe Arkivi*, sayı 30, s. 141-151.
- Panova, Elena (2006). Wittgenstein'in Felsefi Metamorfozu. Çev. Fikret Osman, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Bursa, 15(2), s. 1-31.
- Grayling, A (1988). *Wittgenstein*. Oxford: Oxford University Press.
- Greisch, Jean (1999). *Wittgenstein'da Din felsefesi*. Çev. Zeki Özcan, Bursa: Asa Kitapevi.
- Heimsoeth, H (1986). *Immanuel Kant'ın Felsefesi*. Çev. Takiyettin Mengüşoğlu, İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Kant, Immanuel (1995a). *Gelecekteki Her Metafiziğe Prolegomena*. Çev. Ioanna Kuçuradi-Yusuf Örnek, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.

- Kant, Immanuel (1995b). *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*. Çev. Ioanna Kuçuradi, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kant, Immanuel (1993). *Arı Usun Eleştirisi*. Çev. A. Yardımlı, İstanbul: İdea Yayınevi.
- Ketenci, Taşkın (2006). Aristoteles ve Wittgenstein, Etik İki Yol. *Flsf, Süleyman Demirel Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi*, Sayı 2, s. 91-99.
- Kuehn, Manfred (2011). *Immanuel Kant*. Çev. Bülent O. Doğan, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Özkan, Cengiz (2016). Transandantal Metafiziğin Olanığı, Kant ve Wittgenstein. *Ethos, Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, 9(1) s. 123-142.
- Pears, David (1985). *Wittgenstein*. Çev. Arda Denkel, İstanbul: Afa Yayınları.
- Soykan, Ömer Naci (2006). *Felsefe ve Dil (Wittgenstein Üzerine Bir Araştırma)*. İstanbul: MVT Yayıncılık.
- Soykan, Ömer Naci (2011). Wittgenstein'in Tanrı Anlayışı Üstüne. *Doğu-Batı Dergisi*, Sayı,14, II. Baskı, Ankara, s. 172-190.
- Şen, Serdar (2004). *Kant ve Wittgenstein Üzerine Eleştirel Bir Karşılaştırma*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi.
- Utku, Ali (2005). Söylenmeyeni Söylemek, Tractatus'ta Paradoksal Yapı. *Doğu-Batı Dergisi*, Doğu Batı Yayınları, Sayı,9, 3.Baskı, Ankara, s. 99-108.
- Utku, Ali (2014). *Wittgenstein Erken Döneminde Dilin Sınırları ve Felsefe*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Wittgenstein, Ludwig (2013). *Tractatus Logico-Philosophicus*. Çev. Oruç Aruoba, İstanbul, Metis Yayınları.
- Wittgenstein, Ludwig (1997). *Estetik, Ruhbilim, Dinsel İnanç Üzerine Dersler ve Söyleşiler*. Derleyen, Cyril Barret, Çev. A. Baki Güçlü, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Wood, Allen W (2009). *Kant*. Çev. Aliye Kovanlıkaya, Ankara: Dost Kitapevi.
- Tepe, Harun (2016). *Platon'dan Habermas'a Felsefede Doğruluk ya da Hakikat*. Ankara: Bilge Su Yayınları.